

ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЇ

УДК 902 (477.7) : 94 (477) «1919/2001»
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2021.1\(33\).512](https://doi.org/10.33782/eminak2021.1(33).512)

АРХЕОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АНАТОЛІЯ ВІССАРІОНОВИЧА БУРАКОВА У 1950-1960-і рр. (РОЗКОПКИ ПОСЕЛЕННЯ ОЛЬВІЙСЬКОЇ ПЕРИФЕРІЇ БІЛЯ С. КОЗИРКА)

Тетяна Шевченко

Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія» НАНУ (Миколаїв, Україна)
e-mail: tanua.shevchenko@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4237-8074>

У статті висвітлено археологічну діяльність Анатолія Віссаріоновича Буракова у 1950-1960-і рр., зокрема, розкопки поселення ольвійської периферії біля с. Козирка. Роботи переслідували декілька цілей – шляхом розвідки з'ясувати основні культурно-хронологічні нашарування городища та встановити стан збереження археологічних об'єктів, визначити їх перспективність з точки зору подальших наукових розкопок. Під час досліджень були відкриті оборонні і житлові споруди, значний керамічний комплекс, предмети побуту, аналогії яким знайдено серед пам'яток провінційно-римської культури.

***Ключові слова:** Ольвійська периферія, поселення Козирка, провінційно-римська культура*

До історії античної Ольвії та її археологічного вивчення дослідники звертали неодноразово. При цьому периферія Ольвійської держави, або територія її хори, вивчалася не так активно, як місто або його некрополь. Між тим, найраніший етап вивчення сільської округи припадає ще на дореволюційний період (кінець XVIII – XIX ст.). Цей період слід охарактеризувати як початковий етап збору інформації та накопичення відомостей про археологічні пам'ятки Нижнього Побужжя за античної доби. Це, передовсім, записи перших російських та іноземних мандрівників і вчених-енциклопедистів – А.К. Мейєра, П.С. Палласа, П.І. Сумарокова, І. Муравйова-Апостола, Г.К. Келлера¹.

Вже в 1794 р. П.С. Паллас, під час перебування у Миколаєві, ознайомився із деякими знахідками, походження яких дозволило йому точно встановити місцезнаходження «мілетської колонії Ольвії» між Волоською та Широкою балками, при тому, що безпосередньо саму пам'ятку дослідник не відвідував. Він вперше описав і декілька поселень навкруги Ольвії². Трохи згодом, у 1799 р., П. Су-

¹ Тункина И.В. Русская наука о классических древностях Юга России (XVIII – середина XIX в.). Санкт-Петербург: Наука, 2002. 676 с.

² Ibidem.

мароков дослідив правий берег Бузького лиману, де також встановив залишки декількох давніх поселень³. На початку 1820-х рр. Ольвію відвідав академік Г.К. Кьольер, який залишив інформацію і про поселення навкруги Ольвії, серед яких він згадав те, яке пізніше назвуть Козирським городищем⁴. Також нові відомості про позаміські пам'ятки, у тому числі Козирське городище, з'явилися в літературі й після відвідування Ольвії в 1848 р. графом О.С. Уваровим. «В 8-ми верстах от Ольвии, – написал О.С. Уваров, – не доезжая деревни Малой Дераклеи, лежит укрепление, имеющее 443 сажени в окружности»⁵.

У цілому, на середину XIX ст. була відома вже чимала кількість античних поселень на обох берегах Бузького лиману, складені їх описи та виконані детальні, як на той час, топографічні плани. При цьому чимало дослідників звернули увагу на укріплене поселення на північ від Ольвії, яке дійсно виділялося серед інших своїми топографічними особливостями.

Однак, археологічні роботи на пам'ятках за межами Ольвії та її некрополя не проводилися, крім невеликих за обсягом розвідувальних розкопок у 1884 р. на Березані під керівництвом Р.О. Пренделя і розкопок курганів поблизу с. Козирки, здійснених Г.Л. Скадовським⁶.

Під час наступного етапу, що розпочався від початку XX ст., та який сучасна історіографія справедливо пов'язує з ім'ям Б.В. Фармаковського, систематично, відповідно до розробленого плану, вивчалася ольвійське городище та міський некрополь. Проте Б.В. Фармаковський, паралельно з археологічними дослідженнями в Ольвії, у 1903 р. проводить розвідувальні розкопки і на півдні ольвійської периферії – біля с. Олешки та Збур'ївки⁷. У подальшому вивченням сільської округи Ольвії плідно займався В.І. Гошкевич. Протягом 1909-1913 рр. науковець провів розкопки та розвідки біля сіл Велика та Мала Коренихи, Волоської Коси, Сари-Камиші (сучасне Дніпровське), Аджигола, Куцуруба, Очакова, Бейкуша, Мису, Попової Балки, Семенового Рогу, Станіславу. Саме результатом цих інтенсивних археологічних досліджень та розвідок стали складені детальні топографічні плани пам'яток⁸. Ці роботи ще й дотепер є безцінним джерелом для вивчення хори Ольвії, особливо, зважаючи на ту обставину, що майже всі пам'ятки станом на сьогодні зазнали значних руйнувань внаслідок дії природного й антропогенного факторів⁹.

Найбільш значущі дослідження сільськогосподарської округи Ольвійського полісу, з точки зору їх значення для археологічної науки, були проведені в пониззі Аджигольської балки М. Ебертом (1913 р.). Матеріали розкопок Аджигольсько-

³ Тункина И.В. Указ. раб.; Крыжицкий С.Д., Буйских С.Б., Бураков А.В., Отрешко В.М. Сельская округа Ольвии. Киев: Наукова думка, 1989. 240 с.

⁴ Тункина И.В. Указ. раб.

⁵ Бураков А.В. Козырское городище рубежа и первых столетий нашей эры. Киев: Наукова думка, 1976. 156 с.

⁶ Скадовский Г.Л. Белозерское городище // Труды VIII Археологического съезда. 1897. Т. 3. С. 75-107.

⁷ Фармаковский Б.В. Раскопки близ Алешек и у с. Збурьевки Днепровского уезда Таврической губернии // Отчет Археологической комиссии за 1903 г. Санкт-Петербург, 1906. С. 58-61.

⁸ Гошкевич В.И. Древние городища по берегам низовья Днепра // Известия Археологической комиссии. 1913. Вып. 47. С. 117-145.

⁹ Крыжицкий С.Д., Буйских С.Б., Отрешко В.М. Античные поселения Нижнего Побужья (археологическая карта). Киев: Наукова думка, 1990. 136 с.

редину 1950-х рр. археологічними дослідженнями було охоплено вже близько сотні різночасових поселень по обидві береги Бузького та вздовж правого берега Дніпро-Бузького лиману¹⁸. У 1950-1959 рр. роботи по археологічному вивченню ольвійської хори були продовжені в урочищі Дідова Хата, на Кісляковських поселеннях, Радсаді, Старій Богданівці, Золотому Мису¹⁹.

На тлі інтенсивного археологічного вивчення різночасових пам'яток ольвійської хори укріплене поселення біля с. Козирка, розташоване на правому березі Бузького лиману, займає особливе місце. Як зрозуміло з короткого історіографічного розгляду, воно чи не перше ще з ХІХ ст. потрапило до поля зору дослідників, ймовірно, через свої виразні топографічні особливості. Проте на початку інтенсивного початкового етапу вивчення ольвійської хори ні в першій половині ХХ ст., ні від кінця 1940 – початку 1950-х рр. воно, ймовірно, як добре відоме, не привертало увагу дослідників.

Вивчення Козирського городища пов'язане саме з ім'ям багаторічного наукового співробітника заповідника «Ольвія» НАН України, кандидата історичних наук Анатолія Віссаріоновича Буракова. Під його науковим керівництвом і за його безпосередньої участі, практично через сто років від першої згадки у науковій літературі, й було розгорнуто значні за обсягом дослідницькі роботи. А.В. Бураков, після закінчення Ленінградського університету в 1951 р., розпочав свою наукову діяльність у заповіднику «Ольвія» в 1953 р.²⁰ Проте, на початок археологічних досліджень ольвійської хори, А.В. Бураков вже мав чималий досвід польових археологічних досліджень пам'яток епохи бронзи та слов'яно-руського часу в Херсонській області, які він здійснював у 1951-1952 рр.

Тож для початку стаціонарних археологічних досліджень на хорі Ольвії, Козирське городище, як вкрай перспективна пам'ятка, було обране не випадково. У тому ж 1953 р. спочатку були проведені невеликі розвідувальні роботи на захід від городища з метою пошуку його некрополя, у результаті яких було відкрито парне поховання²¹. У серпні вже наступного, 1954 р., розпочалися наукові розкопки, які переслідували низку цілей: зняти його топографічний план, шляхом поглибленої розвідки з'ясувати культурно-хронологічні нашарування городища, встановити стан збереження окремих археологічних об'єктів та їх перспективність з точки зору подальших стаціонарних розкопок²². Перед початком системних робіт і на підставі знятого й неодноразово уточненого пізніше плану, дослідник зафіксував, що городище в плані має форму трапеції, широким боком повернуто на схід до лиману, а західним – до грейдерної дороги Парутине-Миколаїв, яка віддалена від пам'ятки на 120 м. З півдня, та частково із заходу, городище межує з глибоко балкою, що названа Гілеєвською²³, яка доповнила штучні захис-

¹⁸ Славін Л.М. Основні результати та найближчі ...

¹⁹ Славін Л.М. Основные этапы изучения Ольвии // Записки Одесского археологического общества. Т. 1 (34). 1960. С. 47-59.

²⁰ Буйских С.Б. А.В. Бураков – исследователь причерноморских древностей Украины // Археологія і давня історія України. 2012. Вип. 9. С. 51-57.

²¹ Бураков А.В. Козырское городище...

²² Звіти про розкопки поселення біля с. Козирка (1954-1967 рр.) зберігаються в Науковій архіві Інституту археології НАН України (Київ), щоденники про розкопки – в архіві Національному історико-археологічному заповіднику (далі Архів НІАЗ) «Ольвія» НАН України (с. Парутине, Очаківського р-ну Миколаївської обл.).

²³ Бураков А.В. Дневник раскопок Козырского городища в 1954 г. // Архів НІАЗ «Ольвія» НАНУ. № 1.

- Skadovskii, G.L.** (1897) Belozerskoe gorodishche Shirokoi Balki [Belozerska settlement]. *Trudy VIII Arkheologicheskogo sieezda*, 3, 75-107 [in Russian].
- Slavin, L.** (1949) Rozkopky Olvii v 1946 r. [Excavations of Olbia in 1946]. *Arkheolohichni pamiatky URSR, II*, 7-30 [in Ukrainian].
- Slavin, L.M.** (1952). Naslidky arkeolohichnykh doslidzhen Olviiskoi ekspedytsii v 1947 i 1948 rr. [The consequences of archaeological research of the Olbia expedition in 1947 and 1948]. *Arkheolohichni pamiatky URSR, IV*, 48-58 [in Ukrainian].
- Slavin, L.M.** (1955). Rozkopky Olvii v 1949-1951 rr. [Excavations of Olbia in 1949-1951]. *Arkheolohichni pamiatky URSR, V*, 95-110 [in Ukrainian].
- Slavin, L.M.** (1958). Osnovni rezultaty ta naiblyzhchi zavdannia rozkopok Olvii [The main results and immediate tasks of excavations in Olbia]. *Arkheolohichni pamiatky URSR, VII*, 5-15 [in Ukrainian].
- Slavin, L.M.** (1960). Osnovnye etapy izuchenii Olvii [The main stages of the study of Olbia]. *Zapiski Odesskogo arkeologicheskogo obshchestva*, 1 (34), 47-59 [in Russian].
- Son, N.A. & Buiskikh, A.V.** (2014). Tegula romana iz poseleniia Kozyrka bliz Olvii (k voprosu o rimskoi stroitelnoi traditsii v Severo-Zapadnom Prichernomorie) [Tegula romana from the settlement of Kozyrka near Olbia (to the question of the Roman building tradition in the Northwest Black Sea region)]. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1 (12), 48-54 [in Russian].
- Tunkina, I.V.** (2002). *Russkaia nauka o klassicheskikh drevnostiakh Yuga Rossii (XVIII – seredina XIX v.)* [Russian science of classical antiquities of the South of Russia (XVIII – middle of XIX century)]. Sankt-Peterburg: Nauka [in Russian].
- Farmakovskii, B.V.** (1906). Raskopki bliz Aleshok i u s. Zburevki Dneprovskogo uезда Tavricheskoi gubernii [Excavations near Aleshki and near the village Zburyevka of the Dnieper county of the Tauride province]. *Otchet Arkheologicheskoi komissii za 1903 g.*, 58-61 [in Russian].

Tetiana Shevchenko

(Olbia National Historical and Archaeological Reserve of the National Academy of Sciences of Ukraine, Mykolaiv, Ukraine)

e-mail: tanea.shevchenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4237-8074>

Archaeological Activity of Anatolii Vissarionovych Burakov in 1950-1960 (Excavations of Olbia Outskirts Settlement near Kozyrka Village)

The paper is devoted to the archeological activity of Anatolii Vissarionovych Burakov in 1950-1960, in particular, the excavations of the settlement of Olbia outskirts near the village of Kozyrka. In the course of the survey, the main cultural and chronological layers of the ancient settlement were defined and the state of archeological objects preservation was specified, as well as their prospects from the point of view of further scientific excavations were determined.

In general, till the middle of the 19th century a considerable number of ancient settlements on both banks of the Buh estuary were already known, their descriptions were compiled and detailed, as for that time, topographic plans were made. At the same time, many researchers paid attention to the fortified settlement near the village of Kozyrka, located on the right bank of the Buh estuary, which really stood out among others for its topographic features.

The study of Kozyrka ancient settlement is associated with the name of Anatolii Vissarionovych Burakov, Candidate of Historical Sciences, the researcher who many years worked for the National Historical and Archaeological Reserve 'Olbia' of the National Academy of Sciences of Ukraine. Under his academic advising and with his direct participation, almost a hundred years after the first mention in the scientific literature, considerable research work was carried out.

In 1953, under the leadership of A.V. Burakov, some exploring works were carried out to the west of the ancient settlement. According to the results of research conducted in 1954-1967, the residential block of about ten buildings combining residential and utility functions

was fully uncovered. The reference points of several streets of the settlement also became known. In general, the conclusions about the planning features and housing development of the settlement were made.

In general, the excavations of Kozyrka ancient settlement headed by A.V. Burakov showed that life on the territory of Olbia outskirts existed from the end of the 1st century BCE to the middle of the 3rd century CE. In addition, it was found out that on the whole Kozyrka ancient settlement in form and topography visually resembled Olbia. Deep ravines with steep slopes were the main defensive lines. The main gate and defensive towers were located on the north side. The basis of the economic activities of Kozyrka ancient settlement population was agriculture and cattle breeding.

The subsequent publication of the carefully analyzed Kozyrka ceramic complex, carried out by A.V. Burakov, became for many years a standard for the study of the material culture of the first centuries CE sites of not only Olbia chora, but the whole North-Western Black Sea region as well.

Also, during the excavations, a significant amount of construction material was found. The children's burials found in the premises under the floor reflect the ideological persuasions of the inhabitants of the settlement, and, according to A.V. Burakov, were associated with the cult of fertility, which was in general widespread among agricultural tribes.

A study of Olbia outskirts with the participation of A.V. Burakov facilitated appearing on the archaeological map over 100 ancient settlements, locations, and burials, getting a significant amount of archaeological material, which describes of the history and culture of the Lower Buh region in ancient times.

The results of excavations in 1954-1967 of Kozyrka ancient settlement headed by A.V. Burakov formed the basis of his candidate's dissertation, a number of publications, and later a monograph.

Keywords: Olbia outskirts, Kozyrka settlement, provincial Roman culture

Надійшла до редакції / Received: 25.09.2020

Схвалено до друку / Accepted: 13.02.2021

Фото 1. 1953 р. Анатолій Віссаріонович на розкопках Козирського городища проводить екскурсію для мешканців с. Козирка.

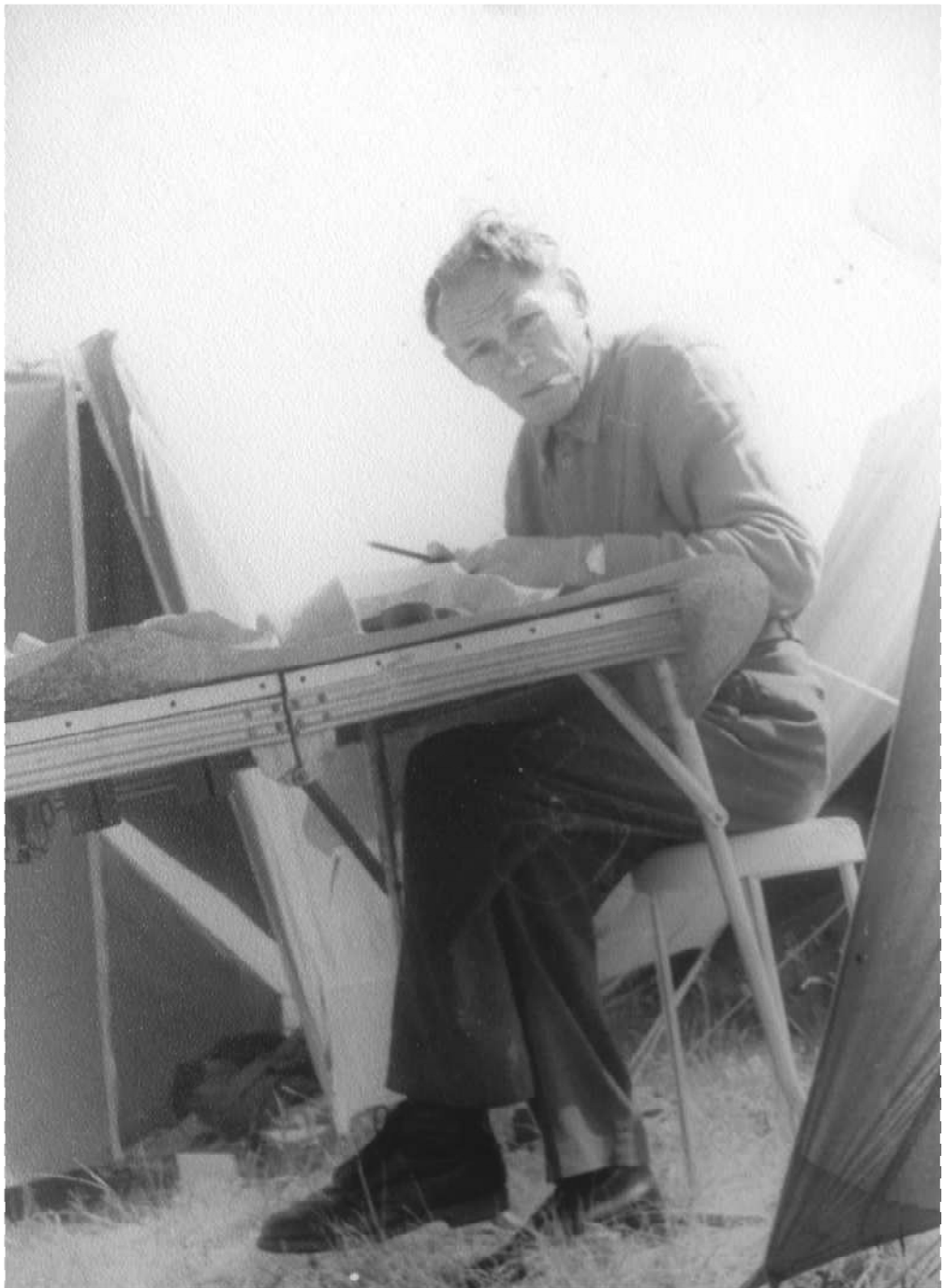

Фото 2. Бураков А.В. Опис польових робіт, ведення щоденника.

Фото 3. 1990 р. Бураков А.В. на своєму подвір'ї.